

Ezután is haláláig foglalkoztatta szülőföldje és nemzete minden problémája. Gondosan megőrizte a felújított kapcsolatokat rokonokkal, barátokkal, ismerősökkel. Munkássága utolsó szakaszában halhatatlan művekben örökítette tovább a szatmári tájak és emberek életét, problémáit. Így született *A boldog ember*, amely regénye főhősének mintájául unokabátyját, a magosligeti Papp Mihályt választotta, s Joó György néven tette maradandóvá. A regényben topográfiailag is mindaz igazi névvel szerepel, amit annak idején a gyűjtőúton és később tapasztalt. Majd a *Betyár*-ban már a szociális követelések is megszólalnak *Avar Jani* ajkán: „A föld azé, aki megműveli”.

Gondolatban most visszaköltözött a gyermekkorba, s megírta önéletrajzi nagy művét az *Eletem regényé*-t. Tízéves koráig követi a folyamatos fejlődés rajzát, de benne, vele, mögötte egész életének minden szépsége élénk tárul. Belefért ebbe minden, amit a szülőföld tájairól őrzött lelkében. S vele és általa minden olvasójának azon az édes anyanyelven küldött üzenetet, amelyet annyira szeretünk. Azon a nyelven, amelyet gyermekkorában tanult, s amelynek ízét gondosan őrizte s állandóan frissítette és gazdagította. Tudta ezt már fiatalon is, hogy a szatmári nép nyelve milyen sokszínű: „A Szatmár megyei nép nyelve a tisztai nyelvjáráshoz tartozik. Legtisztabb a Szamos mentén. A szamosparti sűrűn lakott kis falukban az országnak talán legtisztabban beszélő népe lakik... Ha a hangtani tisztasággal akarjuk leírni beszédét, meg vagyunk akadva, mert alig látszik meg a szövegben, hogy nem tiszta irodalmi a kiejtés. Természetesen megvan azért a beszédnek a maga hangtani színe, azonban a fonetika mai állása mellett ezeket a gyöngé árnyalatokat nem lehet lerögzíteni, kifejezni, legfeljebb a fonográf örökíti meg azokat a meglehetősen kicsiny, de mégis állandó és jellemző hangszíneket, amelyek a szatmári ember beszédét más vidék lakosai előtt rögtön felismerhetővé teszik.”

Ez az a magyar nyelv, amely az *Erdély* című triológiában aratja legnagyobb diadalát.

Molnár József

Orbán Balázs változatlan időszerűsége

Születésének 150. évfordulóján

Olyan gazdag munkásságot hagyott maga után, hogy még az örökség egyébként elfogulatlan bíráló is egyenként — és nem egyszerre — tudnak csak egy-egy ágat letérni a terebélyes életfából.

Tulajdonképpen nem volt igazi történész, mondják némely mai történészek, hiszen Orbán Balázs nem ismerte, nem használta fel a maga idejében a történelemtudomány minden akkori eredményét, nem alkalmazta a maga idejében a korszerű kutatási módszereket, és következtetései nemegyszer tévesek. Ez pedig nagyjából igaz is. Pedig Orbán Balázs korántsem volt „tudatlan” történész. Feljegyzések alapján alakul ki róla a kép, amely Londonban ábrázolja a British Museum olvasótermében, könyvek fölé hajólván. A szemben lévő asztalnál Louis Blanck, a híres-neves utópista szocialista búvárkodott. Ha felemelték fejüket a könyvekből, éppen egymás szemébe néztek. Blancknak igen kedvére való volt a tudásra szomjas, szorgalmas székely ifjú ember, ezért szívesen vitázott és társalgott vele. Ezeken a vitákon alighanem az udvarhelyi származású Orbán Balázs volt a hevesebb-tüzesebb, és nem az utópia megszállottja. Okkal állította róla egy másik romantikus lélek, a francia *Victor Hugo* — az elnyomásnak éppoly lázas ellensége, mint Orbán Balázs —, hogy száz ilyen emberrel meg tudná dönteni III. Napóleon császár zsarnoki uralmát. Ilyen „világkitekintéssel” is lehet tévedni, a történelemben beleképzelni, a múltba visszavetíteni kortárs vágyálmokat, mint amilyen a székelyek hun származása. Orbán Balázs történetírói munkásságát mégsem lehetne ennek alapján sommásan elítélni. Mert ő nemcsak „álmodta”, de „le is gyalogolta” a történelmet, faluról falura járva az egész Székelyföldön, Aranyos-széken és a Barcaságon, feljegyzett minden népi mondát, legendát, felkutatott minden levéltárat. Így hát a vele vitázó történészek is sűrűn hívják és fogják hívni még hosszú időn át tanúságra vagy segítségül.

Nem volt képzett néprajzos mondják róla, és joggal. Hiszen egyszerű ceruzáján és fényképezőgépén kívül alig volt más „segédeszköze”, és egy számára nagyrészt ismeretlen tudomány gyakorlati alapjait kellett megvetnie. Részletes feljegyzések, egy-egy pázsma néprajzi térképei készültek ugyan előtte is, de egységesen, mindenre ki-

terjedően ő készítette el a székelység és a barcasági csángók néprajzát. „Gazdag helytörténeti adatközlésével oly nagy — eléggé nem méltatott — szolgálatot tett történeti néprajzkutatásunknak, mint azóta senki más — így vélekedik dr. Kós Károly, a mai romániai magyar tudós-kutató. — Fő művével, a Székelyföld leírásával az erdélyi néprajzi kutatás egyik legjelentősebb úttörője”.

Nem volt képzett földrajz-kutató. Ez így igaz. Manapság egy önmagára adó falusi földrajztanár többet tud nála a szakmájáról. Orbán Balázs mégiscsak a maga idejének földrajzi ismereteit összegezte könyveiben. Leírásai során ő, a gyakorlati céllal kutató és gyalogoló, újra meg újra alkalmat kerített arra, hogy a Székelyföld természeti kincseit tudatosítsa és a vidék ipari fejlődéséért, haladásáért szót emeljen — annak a célnak a szolgálatában, amely csak napjainkban teljesedhetik ki.

Műveit nélkülözhetetlen forrásnak tartja ma a történelem, a földrajz és a néprajz tudománya, nemkülönben az irodalom. (*Jókai Mór* éppen Orbán Balázs történelemidézéséből és leírásából ihletődött *Bálványosvár* című regényéhez.) Orbán Balázs hatkötetes fő műve, a Székelyföld leírása nem szorítható egyetlen szaktudomány határai közé. Egyetlen ötvözetbe fogta össze a szaktudományt és a valóságot, miként az életben is együtt él a földrajz és a történelem, a néprajz és a szellemi kultúra, hatnak egymásra, kiegészítik egymást. A Székelyföld leírása éppen ezért messze kimagasló teljesítmény, egy vidék igazi enciklopédiája.

Nyilvánvaló, műkedvelőnek tartanak ma azt, aki ilyen sokoldalú próbálna lenni a népelet és a népi-nemzeti múlt kutatásában. De vajon nem követhető-e Orbán Balázs példája egy-egy pászmán haladva, az utat mélyítve, a múlt és a jelen, a tárgyi valóság és a tudat új rétegeit tárva fel? Tette kész tanáraink és nem csak tanáraink, de nem is csak értelmiségeink, hanem valamennyiünk számára izgalmas példa, a serkentés példája.

Egyetlen „szakma”, amelyben Orbán Balázs illetékességét nem vonja kétségbe senki: az irodalom, mégpedig az útirajz és riportírás. Már az első nagy műben, a szintén hatkötetes *Utazás Keleten*-ben azt a riporteri alkatot érhetjük tetten, amely manapság lépett ki az újságírásból, mindig társa az irodalomnak, mondanivalójának hitelére történelmet és szociográfiát, vagyis társadalomrajzot idéz meg, emberi sorokat és jellemeket ábrázol, írói stílussal hat, írói szemmel vizsgálódik. Orbán Balázs fiatal korában bejárta a Közél-Keletet, hosszabb időt töltött Konstantinápolyban, személyes tapasztalatait pedig — mint említettem — az angol múzeum könyveivel vetette össze. Ha ezt a munkát Londonban vagy Párizsban jelenteti meg valamely világnyelven, nem pedig 1881-ben Kolozsvárott magyarul, azóta talán lefordítjuk és a jelentős műnek kijáró tisztelettel beszélünk róla. De mivel „csak” egy hazai, erdélyi író munkája, ugyebár, az eleve más, azonnal megérezni rajta — szagolgatni sem kell — a vidékiesség illatát... Istenem a provincia mindig ott kezdődik, ahol rettegve menekülni próbálnak előle!

A sokféle ismeretet, amelyet a székelyföldi és barcasági barangolásain összegyűjtött, talán nem is tudta volna másként egységes egészé ötvözni, csak az előbb említett riporteri alapállásból. Dokumentáris szépirodalom ez, olyan literatura, amelyre találónak érzem *Csehi Gyula* egykori megállapítását — ha az ő példája nem is ez volt —, hogy „alapvető sajátossága az egyéni élmény, a megismerés és a kifejezés egysége. Bármilyen váratlannak is tűnhet első látásra ez a megállapítás, a dokumentáris szépirodalom jellegzetesen lírai tartást tételez fel. Az ábrázoló nemcsak személyesen, hanem közvetlenül is jelen van művében”. Orbán Balázs ilyen értelemben költő is, riportter is — miért ne lehetne riportternek nevezni, ha a riport történetét a Vezuv kitérését személyes élménye alapján leíró ifjú *Plinius*ig vezetjük vissza?

Orbán Balázs publicista is volt, főként az, és ebben a műfaji együttesben, ötvözetben az irodalom egyik sajátos, igazán erdélyi jelensége és nagysága, akit ma ösztönösen és tudatosan egész riporteri raj követ, kellőképpen megtagadva és hűséggel a nyomdokain járva.

Beke György

